

RIFAA et-TAHTAVI (رفاة الطهطاوي)

Rifaa Râfi' b. Bedevî b. Ali b. Muhammed
et-Tahtâvî el-Hüseynî el-Hâşimî
(1801-1873)

Mısırlı dil, edebiyat, tarih
ve coğrafya âlimi, mütercim.

1216'da (1801) Mısır'ın Cercâ (Gergâ) kasabasının Tahtâ köyünde doğdu. Babasının soyu Muhammed el-Bâkır yoluyla Hz. Hüseyin'e, annesinin soyu Hazrec kabilesine dayanır. Ailesinden çok sayıda sûfi ve âlim yetişmiştir. Adını aldığı annesinin dedelerinden Rifâa b. Abdüsselâm'ın türbesi bugün de ziyaret edilen mekânlardan biridir. İlk eğitimini dayısı ve hadis âlimi Abdüssamed el-Ensârî, dil bilimci ve şair Ebû'l-Hasan Abdülazîz el-Ensârî, Şâfiî fakih ve sûfi Ferrâc el-Ensârî'den aldı ve Kur'ân-ı Kerim'i hifzederek babasının gözetiminde klasik dinî metinleri okumaya başladı. 1817'de babasının vefatından sonra Ezher Üniversitesi'ne girdi; burada hadis, mantık, belâgat ve aruz tahsil etti. Hayatında önemli bir yeri olan hocası Hasan el-Attâr dinî ilimlerin yanı sıra astronomi, tıp, matematik, coğrafya ve tarihle de ilgilenmesini sağladı. 1821'de Ezher'deki öğrenimini tamamlayınca aynı yerde ders vermeye başladı. 1824'te orduda imam ve vâiz olarak görev yaptı. 1826'da Mehmed Ali Paşa tarafından Fransa'ya gönderilen kırk kişilik öğrenci grubunun başında imam ve vekilharç sıfatıyla Paris'e gitti. Burada Fransızca'yı öğrendi, ayrıca mütercimlik eğitimi aldı. Felsefeden mineraloji, matematiğin ve mitolojiye kadar çeşitli alanlardaki eserleri okudu. Özellikle Voltaire, Rousseau, Montesquieu ve Racine'in eserlerinden etkilendi. Bunlardan bazılarını Arapça'ya tercüme etti. Başta Fransa'ya ait gözlemlerini anlattığı *Taḥlîşü'l-ibrîz fî (ilâ) telḥîşî Bârîz* olmak üzere muhtelif eserler hazırladı. Ayrıca Edme-Français Jomard, Silvestre de Sacy ve Armand Pierre Caussin de Perceval gibi şarkiyatçı ve bilim adamlarıyla tanıştı.

1831 yılında Mısır'a döndü. Medresetü't-tıb'da mütercim ve Fransızca öğretmeni, 1833'te Tura'da bulunan Topçu Okulu'nda mütercim olarak görev yaptı. Ertesi yıl Mısır'da ortaya çıkan veba salgını yüzünden Tahtâ'ya gitti ve yaklaşık altı ay orada kaldı. Bu sırada çevirisine Paris'te başladığı *Précis de géographie universelle* isimli coğrafya kitabının ilk cildinin tercümesini tamamladı ve Mehmed Ali Paşa'ya sundu. Kendisine yüklü bir para ödendiği gi-

bi sağ kol ağası rütbesiyle ödüllendirildi. Mehmed Ali Paşa'nın tercüme okulu tasarısını 1834'te kabul etmesinin ardından Tahtâvî bu okulla ilgili çalışmaları yürütmekle görevlendirildi. O sırada İbrâhim Efendi yönetiminde bulunan Medresetü't-tercüme'nin ismini Medresetü'l-elsün'e çevirdi (1835). Dilin yanı sıra tarih, coğrafya, matematik, Fransız hukuku ve fıkıh derslerinin okutulduğu okulun müfredatını değiştirdi. Tahtâvî yönetimindeki okul ilk mezunlarını 1839'da vermeye başladı, bu vesileyle kendisine binbaşı piyade mülkiye rütbesi verildi. Tahtâvî burada yöneticilik, hocalık, mütercimlik ve musahhihlik gibi birçok işi yaklaşık on altı yıl yürüttü. 1841'de hazırlık okulu, 1845'te muhasebecilik okulu ve 1847'de Medresetü's-şerîati'l-İslâmiyye, Medresetü'l-elsün ile birleştirildiğinden Tahtâvî'nin yetki ve sorumluluk alanı da genişledi. Öte yandan 1836'da medreselerin yeniden düzenlenmesinden sonra Dîvânü'l-cihâd'ın yerini alan Dîvânü'l-medâris'e üye seçildi. 1841'den itibaren hocası Hasan el-Attâr'ın ilk editörlüğünü yaptığı *el-Vekâ'ifü'l-Mışriyye* gazetesinin yönetimi ve redaksiyonu işiyle vazifelendirildi ve gazete Türkçe-Arapça olarak çıkmaya başladı.

Tahtâvî çalışmalarından dolayı Mehmed Ali Paşa ve oğulları tarafından mükâfalandırıldı. 1844'te kaymakam, 1847'de emîr alayı rütbesinin verilmesinin ardından bey unvanına sahip oldu ve döneminde daha çok Rifâa Bey olarak tanındı. Ayrıca kendisine Mehmed Ali, İbrâhim, Said ve İsmâil paşalar tarafından arazi hediye edildi (Cemâleddin eş-Şeyyâl, s. 141). I. Abbas Hilmi, Mısır valisi olunca Fransız danışmanların görevlerine son verdiği gibi birçok okulla birlikte Medresetü'l-elsün'ü de kapattı. Tahtâvî'yi de Medresetü's-Sûdân'ı kurma göreviyle Hartum'a gönderdi (1850). Tahtâvî burada kaldığı dört yıl boyunca başlamış olduğu çeşitli tercümeleri tamamladı.

1854'te Mısır valisi olan Said Paşa tekrar Fransız danışmanlar edinirken Tahtâvî'yi de Kahire'deki Avrupa Bürosu'nun yöneticiliğine getirdi, ardından Medresetü'rricâl adlı askerî okula müdür vekili tayin etti. 1856-1860 yılları arasında el-Medresetü'l-harbiyye'de müdür ve hoca olarak görev yaptı. Bu okula daha sonra tercüme, muhasebe, mühendislik ve mimarlık bölümleri ilâve edildi. Tahtâvî'nin oğlu Bedevî Fethî Bey bu okulun mezunlarından. 1860'ta tuğgenerallik rütbesine yükseltilen Tahtâvî okulun aynı yıl kapatılma-

Rifaa
et-Tahtavi

sının ardından bir süre açıkta kaldı. 1863'te Mısır valiliğine tayin edilen İsmâil Paşa'nın Dîvânü'l-medâris'i tekrar faaliyete geçirmesiyle birlikte Tahtâvî de buraya üye ve yeniden açılan Tercüme Kalemi'ne müdür oldu; bazı Fransız kanunlarını tercüme etti. 1870'te Dîvânü'l-medâris tarafından neşredilmeye başlanan *Ravzâtü'l-medâris* dergisinin editörlüğüne getirildi ve ölümüne kadar altı sayının editörlüğünü yaptı. 27 (veya 29) Mayıs 1873'te Kahire'de vefat etti.

Rifaa et-Tahtâvî gerek tercüme ve telif eserleriyle gerekse yetiştirdiği talebelerle Osmanlı ve Mısır'ın düşünce hayatında önemli bir yer işgal eder. Kendisi ve talebeleri birçok kitabı Avrupa dillerinden Arapça ve Türkçe'ye tercüme etmiştir (Gibb, IV/4 [1928], s. 748). Eserlerinde Batı edebiyatını, eğitimini, siyasal ve sosyal kültürünü ele alması ve bunları Mısır şartlarıyla karşılaştırması itibarıyla Tahtâvî, Mısır Batılılaşma hareketinin ve XIX. yüzyıl Mısır aydınlanması denilen "nehda" hareketinin önderlerinden kabul edilir. Onun fikrî gelişmesinde en önemli rolü hocası Hasan el-Attâr'ın yönlendirmesiyle Fransız düşüncesi oynamıştır. Fransa'daki gözlemlerinden oluşan *Taḥlîşü'l-ibrîz* adlı eseri, XIX. yüzyıl Fransa'sını tanıtan seyahatnâme türünde Arapça tek eser olma özelliğini 1850'li yıllara kadar korumuştur. Eserde XIX. yüzyıl Fransa'sının gelenekleri, içtimâî ve siyasî hayatı, bunların Mısır'dakilerle karşılaştırılması, Fransızlar'ın örf ve âdetleri, kadın-erkek ilişkileri, yabancılara karşı davranışları, Fransa halkının dinî hayatı, Fransız düşüncesi ve tanık olduğu 1830 devrimiyle ilgili olaylar anlatılmıştır. Tahtâvî eserleri, tercümeleri ve talebeleriyle Batı-Doğu arasında bir nevi köprü vazifesi görmüştür. Mısır'da vatan kavramının siyasal içerikle kullanılmaya başlanmasında onun önemli rolü bulunmaktadır. Tahtâvî'nin, Mısır tarihini müslümanların Mısır'ı fethiyle değil firavunlar dönemiyle başlatması Arap tarih yazıcılığında bir ye-

nilik kabul edilir. Eğitim alanındaki görüşlerini 1872'de kaleme aldığı *el-Mürşidü'l-emîn li'l-benât ve'l-benîn* isimli kitabında toplamıştır. Eğitimin önemini vurgulayan Tahtâvî bu hususta kız-erkek ayrımını yapmaz. Kızların eğitimi konusunda çabaları modern anlamdaki ilk kız okulunun Ocak 1873'te açılmasıyla sonuçlanmıştır. Tahtâvî, Arap dili ve edebiyatının gelişmesinde de önemli katkılarda bulunmuş, Fransızca'dan çeviri yaparken terimleri bazan Arapçalaştırmış, karşılığını bulamadıklarında Fransızca terimleri Arapça'ya adapte etmiştir. Onun Fénélon'dan tercüme ettiği *Mevâkı'u'l-eflâk fi vekâ'i'i Telimâk* (*Les aventures de Télémaque*) adlı eser Batı dillerinden Arapça'ya çevrilen ilk edebî eserler arasında yer alır.

Eserleri. A) *Seyahatnâme, Tarih, Coğrafya.* 1. *Tahlişü'l-ibriz fi (ilâ) telhîşi Bârîz* (*ed-Divânü'n-nefis bi-ivâni Bâris*). İlk defa A. Caussin de Perceval tarafından "Relation d'un voyage en France" adıyla özetlenip Arapça bazı bölümleriyle birlikte yayımlanmış (*JA*, XI [Paris 1833], s. 222-251), daha sonra Bulak'ta (1250, 1265; Kahire 1323), ayrıca Ahmed el-Allâm, Ahmed Ahmed el-Bedevî ve Enver Lûkâ tarafından dil ve gramer açısından düzeltilerek Kahire'de (1958) neşredilmiştir. Fransızca tam tercümesini Anouar Louca *L'or de Paris: Relation de voyage, 1826-1831* adıyla yayımlamıştır (Paris 1988). *Seyahatnâme Tercümesi* başlığıyla Rüstem Besim (Bulak 1255), *Paris Gözlemleri* adıyla Cemil Çiftçi (İstanbul 1992) tarafından Türkçe'ye çevrilen eseri Daniel L. Newman *An Imam in Paris: Account of a Stay in France by an Egyptian Cleric 1826-1831* ismiyle İngilizce'ye tercüme etmiştir (London 2002). 2. *el-Kenzü'l-muhtâr fi keşfi'l-arâzi (iktîşâfi'l-arzi) ve'l-bihâr* (Malta 1833; Kahire 1250). Tahtâvî'nin soru-cevap tarzında yazdığı beşerî ve siyasi coğrafyaya giriş niteliğinde bir ders kitabıdır. 3. *el-Meşâbihü'l-münîre fi tevârîhi'l-kurûni'l-aḥîre* (Bulak 1266). 4. *Envârü tevfiḳi'l-celîl fi aḥbâri Mısr ve tevşîkı Benî İsmâ'il* (Bulak 1285). Mısır'ın firavunlar döneminden müslümanların fethine kadarki tarihine dairdir. 5. *Menâhicü'l-elbâbi'l-Mısrîyye fi mebâhici'l-âdâbi'l-âşriyye* (Kahire 1286, 1330). 6. *Nihâyetü'l-icâz fi sîreti sâkini'l-Hicâz*. Tahtâvî'nin *Ravzatü'l-medâris* dergisinde tefrika edilen bu eseri Hz. Peygamber'in hayatına dair olup vefatından sonra oğlu Ali Fehmî Rifâa tarafından neşredilmiştir (Kahire 1291, 1990).

Eserde Ali b. Muhammed el-Huzâî'nin *Tahrîcü'd-delâlati's-sem'iyye*'sinin özeti de yer almaktadır (s. 305-531). 7. *ed-Devletü'l-İslâmiyye nizâmühâ ve 'amâlâtühâ*. Abdurrahman Hasan Mahmûd ve Fârûk Hâmid Bedr tarafından *Nihâyetü'l-icâz'a* ilâve edilerek yayımlanmıştır (Kahire 1990).

B) Şiirleri ve Diğer Eserleri. 1. *Cemâlü'l-Âcurrûmiyye* (Bulak 1280). İsmâil Paşa zamanında açılan yeni okullarda İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sinin yerine okutulmak üzere *el-Âcurrûmiyye* esas alınarak hazırlanan manzum küçük bir gramer kitabıdır. 2. *et-Tuḥfetü'l-mektebiyye li-takribi'l-luḡati'l-Ârabiyye* (Kahire 1286/1869). Silvestre de Saçy'nin *et-Tuḥfetü's-seniyye*'sinden (Paris 1831) etkilenecek yazılmıştır. 3. *Kaşîde vaṭaniyye Mısrîyye* (Bulak 1272). Kendisini Sudan'dan geri çağırın Hidiv Said Paşa'ya ithafen yazdığı şiirlerden oluşur. 4. *Kaşîde vaṭaniyye Mısrîyye*. Hidiv İsmâil Paşa'ya ithafen yazılan bir kasidedir (Kahire 1281). 5. *Muḳaddime vaṭaniyye Mısrîyye* (Bulak 1283). 6. *el-Kevâkibü'n-neyyire fi leyâlî efrâhi'l-Âziz el-muḳmire* (Bulak 1289). Tefvik Paşa'nın evliliğini tebrik için yazılan şiirlerden oluşur. 7. *Tahmîsü kaşîdeti's-Şihâb Maḥmûd* (Kahire 1309). 8. *Tehni'e 'idiyye vaṭaniyye* (Bulak, ts.). 9. *Tehni'e vaṭaniyye li'l-vizâreti's-seniyye* (Bulak, ts.). 10. *Divânü Rifâ'a eṭ-Tahtâvî* (nşr. Tâhâ Vâdî, Kahire 1979, 1984). 11. *el-Mürşidü'l-emîn li'l-benât ve'l-benîn* (Kahire 1289). 12. *el-Ḳavlü's-sedîd fi'l-ictihâd ve't-taklîd* (Kahire 1287).

C) Tercümeleri. 1. *Naẓmü'l-ukûd fi kesri'l-ûd* (Paris 1827). Agoub'un (Agop Paşa ?) *La lyre brisée* adlı kitabının tercümesidir. 2. *Coğrâfiyye şaḡire* (Bulak 1830). Mehmed Ali Paşa'nın emriyle ders kitabı olarak Fransızca'dan çevrilmiştir. 3. *Fi'l-me'âdini'n-nefîse li-tedbîri me'â-yişi'l-halâ'ik* (Bulak 1248). Cyprien Prosper Brard'nin eserinin tercümesidir. 4. *Ḳalâ'idü'l-mefâḥir fi ġarîbi 'avâ'idü'l-evâ'il ve'l-evâḥir* (Bulak 1249). İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünün *Moeurs et usages des nations* adlı bir eserin tercümesi olduğu tahmin edilmektedir. İkinci bölüm, Georg Bernhard Depping'in *Aperçu historique sur les moeurs et coutumes des nations* başlıklı eserinin çevirisidir. 5. *et-Ta'ribâtü's-şâfiyye li-mürîdi'l-coğrâfiyye* (Bulak 1250, 1838). 6. *el-Coğrâfiyyetü'l-umûmiyye* (Bulak, ts. [1834]). Conrad Malte-Brunn'un *Geographie complete universelle* isimli ese-

rinin ilk cildinin tercümesidir. 7. *Bidâyetü'l-ḳudemâ' ve hidâyetü'l-ḥukemâ'* (Bulak 1254, 1282). Tahtâvî ile birlikte Mustafa Efendi ez-Zerâbî, Muhammed Abdürrâzık ve Medresetü'l-elsün öğrencilerinden bazılarının tercüme ettiği Yunan, Hint, Arap, Acem vb. milletlerin tarihi ve kültürüyle ilgili bir eserdir. 8. *Kitâbü Ḳudemâ'i'l-felâsife* (Bulak 1252; Kahire 1256). 9. *el-Manṭıḳ* (Bulak 1254). Dumar-sais'nin *La logique* adlı eserinin çevirisidir. 10. *Mebâdi'ü'l-hendese* (Bulak 1291; Kahire 1258). Andrien-Marie Legendre'nin *Eléments de géometrie* başlıklı eserinin tercümesidir. 11. *el-Ḳânûnü'l-medeni el-ifrencî* (I-II, Bulak 1283, 1293). Tahtâvî ile öğrencisi Abdullah es-Seyyid tarafından yapılan Fransız Medeni Kanunu'nun tercümesidir. 12. *Ḳânûnü't-ticâre* (Bulak 1285). 13. *Mevâkı'u'l-eflâk fi vekâ'i'i (aḥbâri) Telimâk* (Beyrut 1867). Bu eser Mısır ve Arap romancılığının gelişiminde bir hareket noktası teşkil etmiştir. Rifâa'nın bunlardan başka coğrafya, madenler ve hendeseyle ilgili bazı eserlerinin yanı sıra (Serkîs, I, 943-947) yayımlanmamış kitapları da vardır. *el-Mezâhibü'l-erba'a* ve Şenferâ'ya ait *Lâmiyyetü'l-Ârab* üzerine yaptığı şerh bunlardandır. Müellifin eserleri ayrıca *el-A'mâlü'l-kâmile li-Rifâ'a Râfi'e eṭ-Tahtâvî* adıyla Muhammed Amâre tarafından yayımlanmıştır (I-V, Beyrut 1973-1981).

Rifâa et-Tahtâvî hakkında Karl Stowasser, Shehu Ahmad Saïd Galadanci, İsrail Altman, John Ricardo Cole, Salwa Ali Rida Sawi, Lâmia Mahmûd Zekî, Ahmed Ahmed Seyyid Ahmed yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlamış; Fethî Rifâa et-Tahtâvî, Nu'mân Âşûr, Abdülhamîd Hilâl Abdülazîz, Raouf Abbas Hamed, Semîr Ebû Hamdân, İhlâs Fahrî İmâre, Ahmed Ahmed Bedevî, Cemâleddin eş-Şeyyâl, Sâlih Meccî, Rüşdî Sâlih, Bedrâvî Zehrân, Muhammed İmâre, Hüseyin Fevzî en-Neccâr, Süleyman Hatîb ve Sârnî Süleyman Ahmed monografiler yazmıştır. Ayrıca müellifle ilgili çok sayıda makale yayımlanmış olup bunların yazarları arasında Leon Zolondek, Nadye Ebû Zehre, W. Walter, İmâd Şâhîn ve Juan R. I. Cole yer alır (Goldschmidt, s. 419-423; Abdülcebbar er-Rifâf, s. 327-330).

BİBLİYOGRAFYA :

Rifâa et-Tahtâvî, *Ein Muslim entdeckt Europa* (trc. Karl Stowasser), Leipzig 1988, tercüme edenin son sözü, s. 305-324; Serkîs, *Mu'cem*, I, 943-947; Cemâleddin eş-Şeyyâl, *Târîhu't-terceme ve'l-hareketi's-sekâfiyye fi 'aşri Muḥammed 'Alî*, Kahire 1951, s. 119-146; A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age: 1798-1939*, London 1962, s.

67-102, ayrıca bk. Fihrist; J. A. Haywood, *Modern Arabic Literature: 1800-1970*, London 1971, s. 32-35; P. Gran, *Islamic Roots of Capitalism: Egypt, 1760-1840*, Austin 1979, s. 197-208, ayrıca bk. Fihrist; J. Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden 1984, s. 18-25; Abdülcebbâr er-Rifâî, *el-İhtirâku's-sekâfi*, Kum 1374/1416, s. 327-330; A. Goldschmidt, *Kâmûsü terâcîmî Mısrî'l-hadîse* (trc. Abdülvehhâb Bekir), Kahire 2003, s. 418-423; Jomard, "Ecole égyptienne de Paris", *JA*, II (1828), s. 96-116; H. A. R. Gibb, "Studies in Contemporary Arabic Literature", *BSOAS*, IV/4 (1928), s. 745-760; J. Heyworth-Dunne, "Rifâ'âh Badawî Râfi' al-Tahtâwi: The Egyptian Revivalist", *a.e.*, IX/4 (1939), s. 961-967; X/2 (1940), s. 399-415; B. Lewis, "Watan", *Journal of Contemporary History*, XXVI/3, London 1991, s. 523-533; J. W. Livingston, "Western Science and Educational Reform in the Thought of Shaykh Rifâ'a al-Tahtâwi", *JMES*, XXVIII (1996), s. 543-564; Mohammed Sawaie, "Rifâ'a al-Tahtâwi and His Contribution to the Lexical Development of Modern Literary Arabic", *a.e.*, XXXII (2000), s. 395-410; K. Öhrnberg, "Rifâ'a Bey al-Tahtâwi", *EP* (İng.), VIII, 523-524.

HİLAL GÖRGÜN

RİFÂDE

(الرفادة)

Hac döneminde

hacılara yemek dağıtma görevi.

Sözlükte "yardım etmek, desteklemek; başışlamak" anlamlarına gelen **rifâde** kelimesi, Câhiliye döneminde "hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret için gelenlerin yemek ihtiyaçlarının karşılanması" mânâsında kullanılmıştır. Câhiliye devri Arapları arasında misafirperverliğin çok yaygın olması, İslâmiyet'ten sonra da Mekke ve Medine halkının şehirlerine gelen yabancılara yemek ikram etmeyi sürdürmesi rifâde geleneğinin köklü bir geçmişi olduğunu göstermektedir. Câhiliye döneminde önceleri, Kâbe'yi ziyarete gelenler Mekke halkından toplanan yardımlarla oluşturulan bütçeden ağırlandıktan daha sonra bu görevi, onu bir itibar ve şeref vasıtası olarak gören zenginlerle Mekke ve Kâbe yönetiminde etkili olan kabile reisleri üstlenmiştir. Daha çok hurma ve kuru üzümün ibaret olan yemeğin ana malzemesine zamanla et, ekmeğe, yağ, buğday ve arpa eklenmiştir. İlk defa deve etinden yemek yaptırıp hacılara dağıtan kimsenin Mekke'ye putperestliği sokan Amr b. Lühay olduğu rivayet edilir.

Rifâde hizmeti, Hz. Peygamber'in dördüncü dedesi Kusay b. Kilâb tarafından bir kurum haline getirilmiştir. Kinâne ve Kudâa kabilelerinin yardımıyla Mekke'ye hâkim olan Kusay, Kâbe hizmetleriyle ilgili

düzenlemeler yaparken Kureyşliler'e, "Sizler Allah'ın komşuları ve harem ehlisiniz, hacılar ise Tanrı'nın misafirleri ve O'nun evinin ziyaretçileridir. Onlar ikram edilmeğe en lâyık olan misafirlerdir, buradan ayrılıncaya kadar onlara yemek hazırlayın, içecek ikram edin. İmkânlarım bunun tamamını karşılamaya yetecek olsaydı bunu bizzat kendim yerine getirirdim" demiş (İbn Sa'd, I, 60), Kureyşliler, Kusay'ın bu teklifini kabul ederek mallarından bir kısmını bu iş için ayırmıştır. Rifâde hizmeti için Kureyşliler'den her yıl para ve mal toplanarak bir bütçe oluşturulması bu olaydan sonra gelenek haline almıştır. Bütçeye katılmanın üst sınırının 100 miskal ağırlığındaki Bizans parası olduğu rivayet edilir. Bu uygulamayla Mekke'ye gelen herkesin ağırlanması hedeflenmişse de malî durumu iyi olmayanlara öncelik tanınmıştır. Haccın ilk günlerinde Mekke yollarında ve şehrin belli yerlerinde oluşturduğu özel mekânlarda develer kestirip hazırladığı yemekleri hacılara ikram eden Kusay (Ya'kûbî, I, 259), yaşlandığı zaman oğlu Abdüddâr'a hacılara yemek yedirme hizmetini sürdürmesini vasiyet etmiştir. Ezrakî, Kusay'ın bu görevi öbür oğlu Abdümenâf'a verdiğini kaydederse de (*Ahbab-ru Mekke*, I, 110) bu bilgi diğer kaynaklar tarafından teyit edilmemektedir. Bir süre sonra başta Abdümenâf olmak üzere Hâşim, Muttalib, Nevfel ve Abdüşems sayı ve itibar bakımından daha üstün olduklarını ileri sürerek bu görevleri Abdümenâfoğulları'na verilmesi gerektiğini belirtmiş ve onlara karşı mücadeleye girişmiştir (bk. **HİLFÜ'İ-MUTAYYEBİN**). Sonunda rifâdenin de aralarında bulunduğu bazı görevlerin Abdümenâfoğulları'na verilmesi kararlaştırılmış, böylece rifâde görevi, zenginliği ve cömertliğinden dolayı Abdümenâf b. Kusay'ın oğlu ve Hz. Muhammed'in büyük dedesi Hâşim'e geçmiştir.

Hâşim de Kureyşliler'den mal toplama geleneğini sürdürmüş, rifâde ve sikâye görevleri için harcanan paranın dörtte birini kendi malından karşılamıştır (İbn Habîb, s. 27). Bu konuda yaptığı hizmetlerle Mekke ve çevresindeki Arap kabileleri arasında büyük itibara sahip olan Hâşim, kıtlığın hüküm sürdüğü bir yıl Dimâşk'tan getirttiği ekmeği et suyunda tirit yaparak hacılara ikram etmiş, bundan dolayı asıl adı Amr olmakla birlikte "Hâşim" (kıran, ufalayan, parçalara ayıran) lakabıyla meşhur olmuştur (İbn Sa'd, I, 62-63; Belâzürî, I, 67). Rifâde hizmetini Hâşim'den sonra küçük kardeşi Muttalib üstlenmiş,

ondan da Hz. Peygamber'in dedesi Abdümtalib'e geçmiştir.

Abdümtalib'den sonra rifâde görevi oğlu Ebû Tâlib'e intikal etmiştir (Ezrakî, I, 112). İslâm'ın ilk yıllarında da bu görevi yürüten Ebû Tâlib malî durumu bozulunca kardeşi Abbas'tan önce 10.000, ertesi yıl 15.000 dirhem borç almak zorunda kalmıştır. Üçüncü yıl borcunu ödeyemeyince rifâde ve sikâye görevlerini Abbas'a devretmiş (Belâzürî, I, 64), Abbas bu görevleri Mekke'nin fethine kadar sürdürmüştür. M. Watt, Abdümenâfoğulları'nın rifâdenin de aralarında bulunduğu Kâbe hizmetlerini üstlenme konusundaki çabalarını ve hizmetlerini maddî çıkar elde etmek amacıyla ilişkilendirir (*Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 26). Böylece Hâşim'in harcamaların bir kısmını kendi malından karşıladığını ve Ebû Tâlib'in borçlandığı için bu görevleri kardeşine devrettiğini göz ardı eder.

Resûl-i Ekrem, Mekke'nin fethinden sonra rifâdeyi şahısların uhdesinden alıp bir kamu görevi haline getirmiştir. 9 (631) yılında hac emîri olarak görevlendirdiği Hz. Ebû Bekir'e hacılara yemek hazırlatması için bir miktar mal veren Hz. Peygamber Vedâ haccında bu görevi bizzat üstlenmiştir (Ezrakî, I, 112, 194-195). Rifâde görevi Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren Mekke'ye hâkim olan halife ve devlet başkanları tarafından yürütülmüştür (*a.g.e.*, I, 112). İbn Kesîr rifâdenin zaman zaman kesintiye uğradığını, Abbâsîler'in ilk yıllarında bu görevin sürdürülebilmesi için masrafları beytülmalden karşılanmak üzere bazı kişilerin görevlendirildiğini kaydeder (*el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 193). Sonraki dönemlerde rifâde hizmetinin hac mevsimlerinde Medine'de de sürdürüldüğü görülmektedir. Haremeyn fakirlerine ikram edilmeğe üzere Mekke ve Medine imaretlerinde pişirilen bir çeşit çorba olan deşîşe rifâdenin değişik bir uygulamasıdır (bk. **DEŞİŞE**). Takıyyüddin el-Fâsî (ö. 832/1429), halife ve sultanların emriyle hac mevsimlerinde Mekke ve Mina'da yemek pişirilerek insanlara dağıtıldığını kaydeder (*Şifâ'ü'l-garâm*, II, 141). Eyüp Sabri Paşa bu uygulamanın Osmanlı döneminde de sürdürüldüğünü, Mina'da bulunan Osmanlı askerlerine ve özellikle fakir hacılara Mekke Emirliği tarafından et ve erzak dağıtıldığını, Müzdelife'den Mekke'ye dönülen ikinci günün akşamında büyük bir ziyafet düzenlendiğini, 1873 yılı hac mevsimindeki bu ziyafete Mekkeliler ve hacı adaylarıyla birlikte kendisinin de katıldığını söyler (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 327).